

СӨЗ БОЙЫНДАҒЫ МӘДЕНИ КОД – ҰЛТТЫҚ ДҮНИЕТАНЫМНЫҢ ТІЛДІК КӨРІНІСІ

One of the main factors that contribute in the formation of any nation's culture and worldview is everyday life, environment and lifestyle. In this article, we are discussing linguistic, linguacultural and cognitive aspects of the word 'cauldron' in the Kazakh language. Our main aim is not considering the word 'cauldron' as only a proper noun, in other words not as a lexical unit in the Kazakh language, but to prove it as a linguacultural unit that enlightens thinking, national worldview, and lifestyle.

Тіл қоғамда ғана емес, жеке субъектінің санасында да өмір сүреді. Тіл әлемі – сыртқы дүние мен адамның ішкі әлемін байланыстырушы. Өйткені тіл – дүниетанымның құралы, ойлаудың ұғым, түсінік, пайымдау секілді түрлерінің объективтенуі. Яғни ойды құраудың және оны сыртқа шығарудың басты құралы; тіл – халықтың өткен тарихы мен мәдениеті, дүниетанымынан маңызды ақпараттарды бойына сақтаған құнды дереккөз.

Кез келген ұлттың тұрмыс тіршілігі, қоршаған ортасы мен өмір сүру салты оның дүниетанымына, мәдениетіне ықпал ететін негізгі фактор. Мақалада қазақ тіліндегі «қазан» сөзі лингвистикалық, лингвомәдени және когнитивтік аспектіден қарастырылды. «Қазан» сөзі қазақ тілінде жай лексикалық бірлік ғана емес, ұлттың дүниетанымы, тұрмыс-тіршілігі, ойлау жүйесінен ақпарат беретін лингвомәдени бірлік те болып табылады.

Сөз бойындағы мәдени кодты анықтаудың **қажеттілігі:**

- «Қазан» сөзінің қатысуымен жасалған тұрақты тіркестер, мақал-мәтелдердің бойындағы этномәдени семантиканы білу арқылы біріншіден, ұлт мен оның дүниетанымын, ойлау жүйесін, тарихы мен мәдениетін жақынырақ, тереңірек тануға жол ашамыз;

- Тұрмыстық лексикамен, мифтермен, фразеологизмдермен, мақал-мәтелдермен байланысты түсінбестіктен туындайтын сәтсіздіктерді болдырмаудың бірден-бір жолы. Мұның өзі бірнеше жағдайдан көрінеді: көркем туындыны оқу барысында немесе бір тілден екінші тілге аудару кезінде жазушының айтар ойын дұрыс түсінуге мүмкіндік береді; тілдік қарым-қатынас жасау барысында, мәдениетаралық коммуникацияда сәтсіздікке ұшырау ықтималдығы аз болады.

Сөз бойындағы мәдени кодты анықтау үшін:

- ең алдымен *ұғым* мен *концепт* терминдеріне тоқталу және олардың арақатынасын ашып көрсету қажет, өйткені ұғым мен концептінің мағынасы тең емес;

- ұғым семалармен шектеледі, ал концептіде ұғым, мағынадан басқа да танымдық компоненттер болады. Осыған орай *тілдік семантика* және *мәдени семантика* тіркестеріне түсініктеме беріледі;

- «Қазан» сөзі қатысқан қазақ тіліндегі тұрақты тіркестер мен сөздер, мақал-мәтелдер жинақталып, оларға талдау жасалады;

- Талдау нәтижесінде, қазақ дүниетанымындағы «қазан» сөзінің алатын орны, неліктен бұл «қазан» ұғымы қасиетті саналады? Оның себептері қандай? Ол нендей факторлармен байланысты? деген сауалдарға жауап алынды;

- Қазіргі қазақ жастарының санасында «қазан» сөзі қандай ассоциация тудырады және осы сөздің «қасиетті» деген бағалауыштық семасының туындау себептерін қаншалықты білетіндігін анықтау;

- Алдағы уақыттағы бағыт-бағдары ретінде «қазан» сөзінің бойындағы мәдени кодтың басқа түркі тілдес халықтардың, оның ішінде түрік дүниетанымындағы алатын орнымен салыстыра сабақтастыра қарастыру болмақ.